

відносинам притаманна наявність таких елементів, як об'єкт, суб'єкт та зміст. У статті відображено лише окремі проблемні питання, які стосуються правового регулювання відно-

син у сфері телекомунікацій, але їх наявність свідчить про потребу подальшого наукового пошуку в цьому напрямку.

Література

1. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. Т. 2 / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – 300 с.
2. Про телекомунікації : закон України від 18 листоп. 2003 р. № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 12. – Ст. 155.
3. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : закон України від 1 черв. 2000 р. № 1775-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
4. Олейник О. М. Правовые основы лицензирования хозяйственной деятельности / О. М. Олейник // Закон. – 1994. – № 6. – С. 15–18.
5. Про затвердження Положення про порядок ліцензування телерадіомовлення : рішення Національної ради з питань телебачення та радіомовлення від 7 лип. 2003 р. № 938 // Офіційний вісник України. – 2003 р. – № 32. – Ст. 1727.

Надійшла до редколегії 16.07.2010

УДК 342.95

О. Ю. ПРОКОПЕНКО,

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВЧИНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК ТА ГРОМАДСЬКУ БЕЗПЕКУ

Проаналізовано причини вчинення адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку, та умови, що їм сприяють. Безпосередню увагу приділено систематизації й характеристиці причин та умов указаних правопорушень та виокремлено конкретне коло питань, дослідження яких потребує подальшого наукового розроблення.

ПРОКОПЕНКО А. Ю. ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ СОВЕРШЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ, КОТОРЫЕ ПОСЯГАЮТ НА ОБЩЕСТВЕННЫЙ ПОРЯДОК И ОБЩЕСТВЕННУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ

Проанализированы причины совершения административных правонарушений, которые посягают на общественный порядок и общественную безопасность, и условия, которые им сопутствуют. Уделено непосредственное внимание систематизации и характеристике причин и условий указанных правонарушений, а также определен конкретный перечень вопросов, исследование которых требует дальнейших научных разработок

PROKOPENKO O. REASONS AND CONDITIONS OF COMMITTING ADMINISTRATIVE OFFENCES WHICH ENCROACH ON PUBLIC ORDER AND PUBLIC SAFETY

Reasons for committing administrative offences which encroach on public order and public safety and conditions that accompany them are analyzed. Special attention is paid to the systematization and characteristic of these offences' reasons and conditions of the mentioned offences; the list of problems that must be further researched is determined.

Впровадження адміністративної реформи в Україні зумовлює інтерес до широкого кола питань, пов'язаних зі здійсненням цілеспрямованої діяльності державних органів щодо зміцнення законності й правопорядку в країні, утвердження, забезпечення й охорони прав та свобод людини і громадянина, закріплених Конституцією України. У результаті цього особливої гостроти набуває проблема боротьби з адміністративними правопорушеннями,

зокрема тими, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку і створюють серйозну загрозу розбудові молодій незалежної держави. Діяльність правоохоронних органів нині де-факто зосереджена на виявленні та розкритті вже вчинених адміністративних правопорушень, тобто переважає застосування методу примусу до осіб, які вчиняють адміністративні правопорушення. Натомість зростання кількості правопорушень, що посягають

на громадський порядок та громадську безпеку (динаміка зростання у 2009 р. порівняно з 2008 роком становить 4,8 % [1]), вказує на необхідність зміни напрямків діяльності відповідних органів у бік профілактики зазначених правопорушень.

Разом із тим давно відомо, що профілактика є найефективнішим і найгуманнішим способом боротьби з правопорушеннями, потребуючи в той же час комплексних зусиль як з боку суспільства і держави в цілому, так і окремих її структур.

Першочергове значення в побудові системи профілактики адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку, має виявлення, систематизація й характеристика причин та умов учинення вказаних правопорушень.

В адміністративно-правовій літературі дослідженню адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку, приділялась увага лише частково в рамках вивчення адміністративно-правових засобів забезпечення громадської безпеки [2] чи безпеки дорожнього руху [3]. Що ж до дослідження причин та умов вчинення вказаних правопорушень, то цього питання торкалися також лише частково в окремих монографічних дослідженнях, наприклад, К. Л. Бугайчук [4], О. І. Остапенко [5].

Загальним питанням систематизації причин правопорушень, злочинів, адміністративних правопорушень та умов, що їм сприяють, у своїх працях приділили безпосередню увагу такі представники кримінології та адміністративного права, як Г. А. Аванесов, О. П. Андрєєва, О. М. Бандурка, А. Ф. Зелінський, А. Т. Комзюк, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнєцова, М. І. Ковальов, А. Г. Лекарь, О. І. Остапенко, Р. С. Павловський, Л. Л. Попов, С. Ю. Романов, І. С. Самощенко, В. А. Юсупов, А. Б. Сахаров, О. М. Тарасенко, М. О. Стручков, В. В. Шаргородський, В. П. Філонов тощо.

Дослідження вищенаведених нами проблем неможливе без визначення поняття «адміністративна деліктологія». Не вступаючи в дискусію щодо наявності певних ознак даної категорії, підтримаємо точку зору, що адміністративна деліктологія – це сукупність знань про адміністративні делікти і деліктність як масове негативне явище, що містить у собі детермінанти протиправної поведінки деліквентів, їх особистість з метою вироблення й використання адекватних заходів для протидії

адміністративним правопорушенням [6, с. 27].

До цього часу не створено цілісного поняття про причинність адміністративних деліктів, і ця проблема ще не посіла належного місця в адміністративно-правовій сфері. Г. А. Аванесов, розглядаючи проблему причин злочинності, визначає її як одну із центральних у кримінології. І. П. Голосніченко, В. Ф. Фефілова, А. П. Шергін наполягають на критичному переосмисленні основних положень кримінології і подальшому її розвитку та використанню у сфері адміністративної деліктології, тому що частина адміністративних деліктів, незалежно від частоти їх вчинення, повинна вивчатись на основі існуючої теорії причинності. Пізнання адміністративної деліктології повною мірою залежить від методологічної визначеності її детермінованості, з чим не можна не погодитись

У науковій літературі під причиною розуміють «явище, яке безпосередньо зумовлює, породжує інше явище – наслідок» [7, с. 96]. Причина – це сила, яка спричиняє розвиток подій в одному з можливих напрямків. Ця сила може містити в собі кілька компонентів: підстави, тобто базові соціальні суперечності, які відіграють роль пускового механізму, умови як внутрішні якості, що сприяють здійсненню даної події, причинні фактори, які безпосередньо породжують це явище або подію.

Умова – це філософська категорія, яка відображає відношення предмета до явищ, які його оточують, без яких він не може існувати. На відміну від причини, яка безпосередньо породжує те або інше явище чи процес, умови становлять те середовище або обстановку, в якій останні виникають, існують та розвиваються. А. Ф. Зелінський дотримується близької точки зору: «Умови – відносно пасивний фактор, який впливає на розвиток причинного зв'язку, але який не породжує наслідку. Вона, умова, відіграє роль каталізатору процесу, без необхідності умов не наступить наслідок» [8, с. 43].

На відміну від причини, умови не містять тих потенціальних сил, які властиві причині для продукування наслідку. В матеріальному та духовному світі неможлива дія причини в чистому вигляді. З іншого боку – за наявності всієї сукупності умов будь-якого явища відсутність причини не дозволить з'явитися наслідку та перетворитися можливості на реальність.

Адміністративні дослідження свідчать про те, що основною суперечністю, яка призводить до вчинення адміністративних деліктів, є злочинність

і, на жаль, її подальше зростання [4, с. 75]. Так, варто зазначити, що деякі адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку тісно пов'язані зі злочинами, що впливає як на зростання злочинності, так і на вчинення адміністративних деліктів. Особливо це помітно при вчиненні злочинів, які однорідні за своєю сутністю з окремими видами адміністративних правопорушень: дрібне хуліганство (ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [9] – хуліганство (ст. 296 Кримінального кодексу України [10] (далі – ККУ)); поширювання неправдивих чуток (ст. 173-1 КУпАП) – заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295 ККУ); псування й забруднення сільськогосподарських та інших земель (ст. 52 КУпАП) – забруднення або псування земель (ст. 239 ККУ).

Усю сукупність концепцій, які пояснюють причини вчинення правопорушень взагалі та адміністративних правопорушень зокрема, можна поділити на декілька груп. До них належать теорії, які пояснюють причини правопорушень із позиції особистих якостей людини, в тому числі з позиції уроджених якостей і теорії, які пов'язують причини правопорушень із факторами соціального порядку (з позицій об'єктивних та суб'єктивних причин правопорушень). Також поширеною є багатофакторна позиція щодо причин та умов адміністративних правопорушень (прихильники цієї точки зору не розрізняють об'єктивних та суб'єктивних причин та умов адміністративних правопорушень, а говорять про цілу низку факторів, які породжують адміністративну деліктність).

Враховуючи недоліки багатофакторної теорії причин та умов щодо вчинення адміністративних правопорушень, які визначені К. Л. Бугайчуком [4, с. 73–76], що є виправданим також для адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку, на нашу думку, причини та умови вказаних адміністративних правопорушень варто розглядати з позиції об'єктивного та суб'єктивного, що буде відображати найбільш ясну картину детермінації адміністративних проступків, бо всі теорії причин та умов правопорушень виходять або з об'єктивних соціальних причин (Е. Дюркгейм, Е. Сазерленд, К. Мертон, А. Кетле), або з суб'єктивних (Ч. Ломброзо, З. Фрейд, Е. Кречтер, Е. Хутон). Об'єктивне, те, що належить

об'єкту, існує поза свідомістю людей, пов'язане з зовнішніми умовами, не залежить від будь-якої волі, можливостей – об'єктивні обставини, об'єктивні причини [11, с. 522]. Суб'єктивне, те, що властиве суб'єкту або виходить від його діяльності [11, с. 802]. При цьому сучасні кримінологи та вчені-адміністративісти виходять із тісного впливу об'єктивного та суб'єктивного на злочинність та адміністративну деліктність.

Об'єктивне обумовлює наявність притаманних матеріальному об'єкту властивостей, якостей в економічній, соціальній сферах діяльності. Існуюча об'єктивна реальність впливає на індивіда, який сам зі своєю свідомістю буде об'єктивно реальним щодо інших людей. Об'єктивні умови існують за рахунок природних умов, рівня виробництва, потреб матеріального, духовного, політичного розвитку і проявляються через дію, що виступає як причина, завдяки якій настає результат. Суб'єктивне при визначенні детермінант адміністративної деліктності здатне на відображення не лише об'єктивного. За певних умов головна соціальна цінність суб'єктивного складається з його організованого впливу на об'єктивне. Цей вплив деякою мірою може викликати неантагоністичні суперечності з об'єктивним. Суб'єктивне включає в себе свідомість, волю і результати такої діяльності, тобто воно за своїм змістом збігається з суб'єктивними факторами, що проявляють себе в динамічному стані як засіб впливу на об'єктивне. Отже, об'єктивне й суб'єктивне в пізнанні адміністративної деліктності може бути єдністю й протилежністю, взаємодією і взаємопокладанням, взаємоперехідним і відносно самостійним для кожної сторони [4, с. 76–77]. А. Ф. Зелінський говорить, що «причинами злочинності ми визнаємо суб'єктивні фактори: психічну неврівноваженість, низькі пристрасті, агресивність, бездуховність, безкультурність, шкідливі звички, конформізм, морально-психологічний стан суспільства» [8, с. 47], а також поділяє умови злочинності на дві групи: «об'єктивні (це соціальні суперечності, які не залежать від свідомості людей. Серед них він також виділяє безробіття, економічні кризи тощо); суб'єктивні (залежить від свідомості людей. Це пияцтво, наркотизм, незаконна міграція, низька ефективність роботи правоохоронних органів)» [7, с. 52].

В. Н. Кудрявцев також поділяє причини та умови на об'єктивні та суб'єктивні [12, с. 126]. Суб'єктивні причини правопорушень – це

відповідні елементи соціальної психології, які знаходять вияв у перекручених потребах, цілях, мотивах осіб, які вчиняють правопорушення. Суб'єктивні умови – демографічні й соціально-психологічні особливості населення (рисни характеру, темперамент, стать). Об'єктивні умови правопорушень – недоліки організованого й технічного порядку, підтримуючи, а інколи й оживлюючи дії суб'єктивних та об'єктивних причин правопорушень. Об'єктивні причини правопорушень – конкретні суперечності в суспільному бутті, економічних й соціальних відношеннях людей [12, с. 127]. В. Н. Кудрявцев розглядає ці фактори щодо різних соціальних рівнів: особи малих соціальних груп, суспільство в цілому, тобто ці явища діють на різних рівнях. Спираючись на вищезазначене, К. Л. Бугайчук узагальнив його точку зору та висловив думку, що причини правопорушень – це узгодження елементів усередині системи: суспільство, клас, колектив, мала соціальна група, особа, а також суперечність між цими системами [4, с. 81], з чим варто погодитись.

Заслуговує на увагу також позиція О. І. Остапенка, який вказує, що за сферою існування причини й умови адміністративної деліктності необхідно поділити на зовнішні та внутрішні. Об'єктивні причини адміністративних деліктів, відображаючи конкретні суперечності суспільного буття в економічних і соціальних відносинах людей, мають постійний і тимчасовий характер. До суб'єктивних причин учинення адміністративного делікту слід віднести ті елементи соціальної психології, які проявляються в перекручених потребах, низьких інтересах, цілях, мотивах і моральних цінностях, що суперечать ідеології демократичного суспільства [6, с. 69]. В історії суспільства вважається усталеним погляд на те, що суспільство не є просто сукупністю його членів, що йому властиві впорядкованість та урегульованість суспільних відносин. Звернувшись до історії, можна побачити, що на різних етапах свого розвитку народи і суспільство в цілому неоднаково включалося в загальноісторичний процес. Щодо України цей підхід потребує глибокого наукового дослідження. «Соціальні суперечності уявляють собою суспільні відносини, які сполучені постійними та змінними, соціальними та духовними детермінантами зі всією системою соціальної практики» [13, с. 41].

Негативні соціальні суперечності, проявляючись на рівнях загального, особливого й

одиночного, намагаються зберегтись, гальмуючи позитивні процеси, породжуючи причини й умови для вчинення адміністративних правопорушень. Соціальні суперечності завжди відображають відносини між людьми, зачіпають їх інтереси, впливають на потреби конкретних осіб, що призводить до вчинення протиправних дій. Окрім цього ми маємо відзначити, що соціальні суперечності за своєю суттю мають об'єктивну природу та завжди існують у будь-якому суспільстві. У цьому проявляється деліктне значення соціальних суперечностей.

На підставі вищевикладеного можна сформулювати визначення об'єктивних та суб'єктивних причин і умов учинення адміністративних правопорушень, які є характерними й для адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку. При цьому варто враховувати специфіку об'єкта й суб'єктів указаних правопорушень та правові проблеми регулювання, забезпечення та охорони суспільних відносин, що становлять громадський порядок та громадську безпеку.

Таким чином, об'єктивні причини адміністративних правопорушень, відображаючи конкретні суперечності суспільного буття в економічних і соціальних відносинах людей, мають постійний і тимчасовий характер. У той же час механізм впливу соціально-економічних процесів на свідомість і поведінку людини є досить складним. Для цього необхідно подолати негативні звички минулого, усунути ті соціальні та економічні явища, які в даний час становлять об'єктивні причини адміністративних правопорушень.

До причин, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку, варто віднести:

1. Збереження малокваліфікованої праці, що не сприяє формуванню позитивної спрямованості особистості та розуміння правових основ регулювання професійної діяльності таких працівників. Дана причина вчинення адміністративних правопорушень в останньому випадку більше пов'язана з порушенням громадської безпеки під час виконання відповідними працівниками своїх обов'язків, які регламентовані нормами чинного законодавства, а в першому – з адміністративними правопорушеннями, що посягають на громадський порядок. До таких правопорушень необхідно віднести ті з них, що передбачені статтями 57, 59, 59-1, 61, 62, 72, 77-1, 78, 83, 83-1,

85, 85-1, 93, 103-2, 104, 109, 173, 173-2, 175-1, 177, 177-2, 178, 179 КУпАП тощо;

2. Незрілість культури. Постійною є проблема культурного забезпечення населення країни, низька культура побуту. Це породжує значну кількість правопорушень, які вчиняються на «побутовому» ґрунті. Низька культура емоцій може породжуватися недоліками виховання, в тому числі й естетичного, та навчання. Недостатній рівень правової культури зумовлює те, що люди невиразно уявляють межі правових заборон, мають приблизне уявлення про систему санкцій та правові наслідки застосування стягнень. Низький рівень культури є причиною вчинення адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку і передбачені КУпАП (статті 53, 57, 59-1, 60, 61, 78, 83, 87, 90-1, 105, 107, 109, 111, 114, 112, 116-2, 117, 119, 120, 121, 123, 128-1, 133, 140, 154, 175 тощо).

3. Недостатність матеріальних, фінансових та інших ресурсів, за допомогою яких можна покращити рівень свідомості, морального стану і культури населення. Указана причина пов'язана з проблемою неврегульованого дозвілля. Недостатність спортивних секцій, художніх гуртків, дитячих палаців творчості, юнацьких організацій спонукає молодь до вільного пошуку розваг. Цей фактор зумовлює вчинення великої кількості адміністративних правопорушень, передбачених статтями 173, 182, 181, 181-1, 178, 183, 185 КУпАП тощо.

4. Злочинність, а також корумпованість державних установ. Зв'язок останньої з кількістю адміністративних правопорушень ми вказували вище.

5. Дискримінація населення за расовими й національними ознаками, залишки соціальної нерівності. Ці причини стають основою для адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку (статті 173, 173-1, 173-2, 184 КУпАП).

До суб'єктивних причин адміністративних проступків слід віднести відповідні моменти соціальної психології, які суперечать суспільній моралі та знаходять свій прояв у перекручених цілях, мотивах моральних цінностях та в перекрученій правосвідомості особи: наявність культу речей і подвійної моралі. Дослідження вказаних причин пов'язано з особистістю порушника. Вказані суб'єктивні причини адміністративних правопорушень, в тому числі й тих, що посягають на громадський

порядок та громадську безпеку, пов'язано лише з учиненням умисних правопорушень.

Говорячи про умови, які сприяють учиненню адміністративних правопорушень, їх також можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних умов слід віднести економічну кризу, майнову диференціацію нашого суспільства, рівень безробіття. Економічні фактори не породжують адміністративних правопорушень, являють собою об'єктивні умови, які сприяють розвитку негативних психологічних якостей людини, призводять зрештою до продукування адміністративних проступків. У результаті цього значно підвищується можливість учинення адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку, а саме тих із них, що передбачені статтями 52, 53, 57, 85-1, 88, 173, 177, 178, 181-1 КУпАП тощо.

До суб'єктивних умов учинення адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку, належать демографічні та соціально-психологічні особливості населення й правопорушника (стать, вік, темперамент, риси характеру тощо), такі негативні соціальні явища, як наркотизм, правовий нігілізм, пияцтво, алкоголізм, а також недоліки в організації охорони громадського порядку, охорони державної та приватної власності та роботи правоохоронних органів. При характеристиці вказаних суб'єктивних умов особливу увагу варто приділити такій умові, як алкоголізм. Наприклад, за даними районних відділів ГУМВС України в Харківській області, серед осіб, що притягнуті до адміністративної відповідальності за дрібне хуліганство (ст. 173 КУпАП), 97 % перебували у стані алкогольного сп'яніння під час учинення правопорушення [1]. До адміністративних правопорушень, що, як правило, вчиняються за умов пияцтва та алкоголізму, належать усі правопорушення, об'єктом посягання яких є громадський порядок, а також адміністративні правопорушення, що становлять склад правопорушення лише за наявності суб'єкта відповідного адміністративного проступку, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння, наприклад керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння (ст. 130 КУпАП), поява в громадських місцях у п'яному вигляді, що ображає людську гідність і громадську мораль (ст. 178 КУпАП).

Окремо варто звернути увагу на таку умову

вчинення адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку, як правовий нігілізм. На нашу думку, правовий нігілізм є важливою умовою вчинення адміністративних правопорушень, у той час як держава не просто не звертає уваги на необхідність подолання даної умови вчинення правопорушень, а навпаки, вважаємо в деяких випадках створює сприятливі умови для процвітання правового нігілізму. Дана суб'єктивна умова вчинення адміністративних правопорушень певним чином пов'язана з об'єктивною умовою – майновою диференціацією нашого суспільства. Як правило, люди, що належать до забезпеченого прошарку населення, мають можливість ухилитися від притягнення до адміністративної відповідальності, що, у свою чергу, викликає невдоволення населення та сприяє вчиненню останніми різного роду правопорушень, у тому числі й адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку.

Щодо недоліків у роботі правоохоронних органів, то до них можна віднести: нераціональний розподіл повноважень співробітників правоохоронного органу згідно з цілями та завданнями, які постають перед органом; невдале побудування відповідних моделей діяльності співробітників, з метою їх подальшої

оптимізації та поліпшення спільної роботи з іншими державними органами та суспільними організаціями; неоптимальна організація діловодства та дотримання вимог адміністративно-процесуального законодавства; невикористання або невдале використання технічних засобів; відсутність досконалої нормативної бази діяльності правоохоронних органів; відсутність або невдале розроблення рекомендацій, які роз'яснюють методіку проведення певних заходів, виконання відповідних повноважень, що мають місце в діяльності системи правоохоронних органів.

Таким чином, визначення системи причин вчинення адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, та умов, що їм сприяють, є важливою передумовою характеристики особи порушника у вказаних правопорушеннях, розроблення системи їх профілактики та визначення конкретних заходів профілактики відповідних адміністративних правопорушень. Дослідження виокремлених нами питань є надзвичайно важливим для успішної боротьби з адміністративними правопорушеннями, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку, і покращення діяльності правоохоронних органів та становить перспективний напрямок наших наукових пошуків.

Література

1. Статистичні дані щодо правопорушень у громадських місцях та на автошляхах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/374130;jsessionid=CECDEB39094E7C0E8D14D70648F392E6>.
2. Ольховський Є. Б. Адміністративно-правові засоби забезпечення громадської безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ольховський Євген Борисович. – Х., 2002. – 234 с.
3. Салманова О. Ю. Адміністративно-правові засоби забезпечення міліцією безпеки дорожнього руху : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Салманова Олена Юріївна. – Х., 2003. – 191 с.
4. Бугайчук К. Л. Адміністративні проступки: сутність та організаційно-правові заходи їх профілактики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бугайчук Костянтин Леонідович. – Х., 2002. – 243 с.
5. Остапенко О. І. Адміністративна деліктологія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. І. Остапенко. – К, 1997. – 43 с.
6. Остапенко О. І. Адміністративна деліктологія / О. І. Остапенко. – Л., 1995. – 308 с.
7. Криминологія : учеб. для юрид. вузов / [под ред. А. И. Долговой]. – М. : Норма, 1999. – 780 с.
8. Зелинский А. Ф. Криминология : курс лекций / А. Ф. Зелинский. – Х. : Прапор, 1996. – 260 с.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122. – Зі змінами та допов.
10. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. – Зі змінами та допов.
11. Новый большой энциклопедический словарь. – М. : РОСТ, 1999. – 1097 с.
12. Кудрявцев В. Н. Причины правонарушений / В. Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1976. – 380 с.
13. Бачинин В. А. Философия: философия, мир, человек, социум : учеб.-метод. пособие / В. А. Бачинин. – Х. : ХИВД, 1994. – 86 с.

Надійшла до редколегії 12.07.2010